

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

סיכום מושב השפעות המלחמה על שוק העבודה הישראלי יו"ר המושב: פרופ' יותם מרגלית

המושב התמקד בהשפעות המלחמה על שוק העבודה הישראלי ובכלי המדיניות שיכולים לסייע למזער את הפגיעה של המלחמה בעובדים ובמעסיקים.

מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור, מתניהו אנגלמן:

בשנים האחרונות פרסם משרד מבקר המדינה דו"חות בנושאים שונים ובהם משבר האקלים וההערכות לשוק העבודה העתידי, הליקוי העיקרי שעולה מהדוחות הוא שלא קיימת בישראל אסטרטגיה לאומית ארוכת טווח. הממשלה משקיעה סכומים משמעותיים בטווח הקצר ומתוך ראייה צרה ולא מתוך ראייה מערכתית וצופה פני עתיד. גם אם הממשלה איתרה את הצורך וקיבלה החלטות, היא אינה צולחת את יישומן.

בינה מלאכותית:

בימים אלו מגבש משרד המבקר דו"ח בנושא ההיערכות הלאומית בתחום הבינה המלאכותית, הדו"ח יבחן את מיצובה של ישראל בתחום זה ואת פעולות הממשלה לקידום תוכניות לאומיות לבינה מלאכותית. ממכלול המדדים הבינלאומיים עולה כי ישראל נמצאת במגמת ירידה בדירוג העולמי בפעילותה בתחום הבינה המלאכותית וכי רמת ההיערכות והמוכנות הממשלתית משפיע לשלילה על מיצובה של ישראל ביחס לעולם. ההישגים של ישראל בתחום נזקפים, בן היתר, לזכות השקעות המגזר הפרטי אשר גדלו מאוד בשנים האחרונות ולחברות פרטיות חדשות הקמות ומתמחות בנושא. בנוסף לדו"ח זה, משרד המבקר מקדם ביקורת המשך לבחינת בשלות הדאטא והטמעת טכנולוגיות הבינה המלאכותית במשרדי הממשלה. ביקורת זו תבוצע בהובלת משרד המבקר במקביל ב-10 מדינות חברות ב-EUROSAT (ארגון של 51 מבקרי מדינות מרחבי אירופה).

מוכנות לשוק העבודה העתידי:

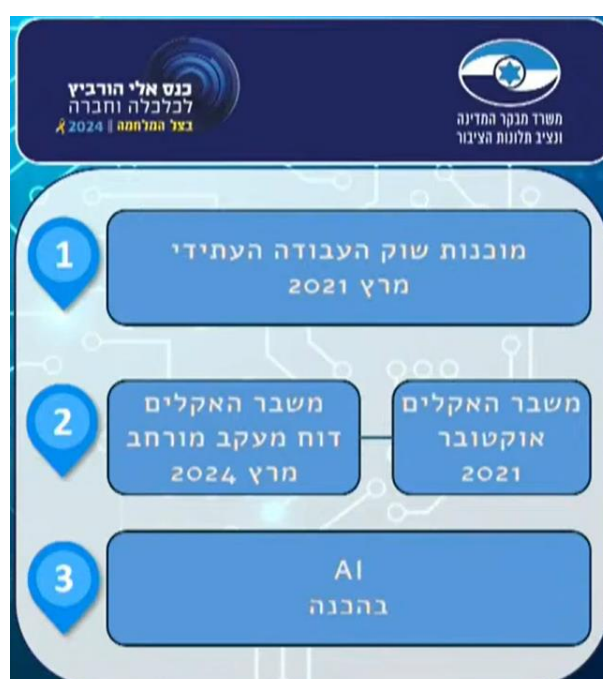
דו"ח בנושא מוכנות לשוק העבודה המשתנה הצביע אף הוא על העדר ראייה מתכללת ארוכת טווח של הממשלה. כך, על אף שהמבחנים הבינלאומיים החלו לשנות את פניהם ולשים את עיקר הדגש על הארכה של מיומנויות ופחות על הארכת ידע, בחינות הבגרות בישראל כמעט אינן מתייחסות למיומנויות המאה ה-21. כמו כן, הדו"ח הצביע על הפער ברמת האוריינות הדיגיטלית בקרב מבוגרים ובקרב האוכלוסיות הערביות והחרדיות.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

מבחינת יזמות ממשלתיות לשיפור מיומנויות העובדים, למרות שבתקופת מגפת הקורונה שיעור המובטלים השווה בחופשה ללא תשלום היה 20% מכוח העבודה, תקופת האבטלה לא נוצלה להקניה ולשיפור המיומנויות. מסתמן כי אף בתקופת מלחמת חרבות ברזל לא התקיימה או מתקיימת כל פעילות בנושא בקרב אוכלוסיות המפונים מהצפון והדרום. את הזדמנויות אלה היה צריך לנצל ולסייע לעובדים, שאינם מועסיקים, לרכוש מיומנויות חדשות ורלוונטיות.

מסביר האקלים:

בדו"ח האקלים עלה כי אין אף גוף ממשלתי כלכלי או גורם האמון על תחזיות מאקרו-כלכליות בישראל, כמו משרד האוצר והמועצה הלאומית לכלכלה, אשר ביצעו הערכה לאומית בנוגע להשפעות הכלכליות של שינויי האקלים על ישראל לטווח ארוך. עוד נמצא, שלא הוטל מס פחמן בישראל: בהיעדרו, חברות ישראליות יצואניות עלולות להיפגע בשל הדרישה לשלם מס פחמן באיחוד האירופי על סחורות מסוימות ומכיוון שהושלמו הליכי החקיקה בעניין באיחוד האירופי, גובר הפוטנציאל לפגיעה בתחרותיות. ואפילו, בנק ישראל שמנהל תיק ההשקעות הציבורי הגדול ביותר עדיין לא אימץ מדיניות של ESG בניהול ההשקעות שלו, ואנו יודעים שללא השקעה אי אפשר להניע כלכלה.

הביקורת העלתה גם כי ייצור חשמל מאנרגיות מתחדשות בארצנו שטופת השמש צפוי להיות 19% בשנת 2030, כאשר בשנת 2022 הייצור עמד על 10% בלבד, במקום היעד הממשלתי שעומד ואמור להיות 30%

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

בשנת 2023. עוד העלתה הביקורת, כי סך התמיכות והסבסוד הממשלתי לדלקים פוסיליים בשנים 2015 עד 2022 הסתכם בכ-33 מיליארד ש"ח לעומת הוצאה של 988 מיליון ש"ח בתחום האקלים - פי 33. **ראייה קצרת טווח: תמיכות אלו פועלות כתמריץ כלכלי וכאלה הן מגבירות את הביקוש לשימוש בדלקים פוסיליים, במקום להסית את הביקוש לחלופות אחרות, או להתייעלות אנרגטית.** תמיכות בהיקפים נרחבים אלו אינן עולות בקנה אחד עם יעדי הפחתת פליטות גזי החממה שקבעה ישראל, שהינם גם כך נמוכים בהרבה ממדינות העולם, והן חותרות תחת המאמצים לעבור לכלכלה דלת פחמן.

התבוננות הוליסטית על מערך הכנסות המדינה תאפשר לאתר תמריצים הפוגעים בהשגת יעדי האקלים ולטפל בהם, אחד גיסא. ומאידך גיסא, לאתר הזדמנויות להכנסות עבור אוצר המדינה, שיסייעו בתקצוב פעולות אקלים, יפצו גורמים שיפגעו מהן, יתמכו באוכלוסיות ראויות לקידום, ויאפשרו התמודדות מותאמת עם יוקר המחיה לפי סדרי העדיפויות.

סיכום:

הבינה המלאכותית, משבר האקלים ושוק העבודה העתידי שלובים זה בזה. שינויי האקלים מהווים הזדמנות לפיתוח וקידום תחומי ידע טכנולוגיים חדשניים, המעבר לכלכלה דלת פחמן יביא לצמצום תעשיות מזהמות, ומעבר לתעשיות ירוקות שיביא לשינויים בביקושים לכוח עבודה מיומן שיוכל להשתלב בשוק העבודה העתידי. הדו"ח שהתפרסם, מצביע על **צורך בקידום הון אנושי שיהיה בעל מיומנויות עבודה והכשרות ירוקות כדי שיוכל לקדם באופן מיטבי תעשיות חדשות שאינן מזהמות, למשל, בתחומי ייצור חשמל מאנרגיה ירוקה, ייצור רכבים חשמליים והתייעלות אנרגטית אפקטיבית.** כדי לשמר את עליונותה הטכנולוגית והמדעית של ישראל בתחום הבינה המלאכותית, שהוגדר כבעל תחום בעל עדיפות לאומית, נדרשת אסטרטגיה לאומית ארוכת טווח שתכלול תכנית-אב אופרטיבית מתוקצבת, הכוללת יעדים, אבני דרך, לוחות זמנים ומדדי ביצוע. דלות העשייה של הממשלה והיעדר ראייה ארוכת טווח גורמים נזקים לכלכלת ישראל אשר יילכו והתגברו. "היום שאחרי" הוא כבר כאן, על הממשלה להיערך הן בפעילות המגזר הציבורי והן בקידום ויזום שינויים מחויבים במשק בכללותו לאור משבר האקלים ומהפכת ה-AI. בצל המלחמה, גוברת החשיבות של קידום נושאים אלו בכדי לתמוך בצמיחה עתידית של כלכלת ישראל שתאפשר כיסוי העלויות הניכרות של המלחמה והצפי לגידול עתידי בהוצאות הביטחון. משרד מבקר המדינה מחויב באופן מלא לביקורת על פעולות הממשלה בנושאים אלה וימשיך לעקוב אחר תיקון הליקויים.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

פתח דבר ושוק העבודה בצל המלחמה:

דפנה אבירם ניצן, מנהלת המרכז לממשל וכלכלה, המכון הישראלי לדמוקרטיה:

בפברואר 2017 הוקם במכון הישראלי לדמוקרטיה *שוק העבודה העתידי* במטרה לגבש חבילה של המלצות להיערכות לאתגרי העתיד בשוק העבודה הישראלי, הצוות כלל את כל השחקנים המרכזיים בתחום. בשלב הראשון הצוות מיפה את האתגרים המרכזיים עמם צפוי שוק העבודה להתמודד על רקע המגמות הגלובליות כמו *חדירת הדיגיטציה והאוטומציה* (אז ב-2017 לא הוזכרה עוד *הבינה המלאכותית* אבל היום אנחנו כבר שם), *הזדקנות האוכלוסייה ומשבר האקלים*. וכל זאת *לצד האתגרים המקומיים המאוד ייחודיים של ישראל*, כמו *המאפיינים הדמוגרפיים, פיריון נמוך, ופערי שכר משמעותיים*.

המלצות הצוות חולקו ל-3 טווחי זמן: טווח קצר (הכשרות מקצועיות, חקיקה ואסדרה), טווח בינוני (המלצות לאקדמיה) וטווח ארוך (המלצות למערכת החינוך). לא צפינו, אז, שבמהלך הדרך נמצא את עצמנו מתמודדים עם משברים כה גדולים כמו משבר הקורונה, שזעזע מהיסוד את שוק העבודה ואילצו אותנו כל הצוות ביחד וגם כל אחד בנפרד לעסוק באתגרים החדשים כמו מעבר לעבודה מרחוק, חל"ת גמיש, מסלולי פיצוי לעסקים ועוד. אז כשנדמה היה ששוק העבודה חוזר ליציבותו הגיע השביעי לאוקטובר שטרף מחדש את הקלפים ואילץ את כולנו שוב להתמקד באתגרי השעה.

לפיכך, מושב זה הוקדש לדיון באתגרי *שוק העבודה בעקבות המלחמה*. למרות כל הזעזועים שבדרך, לא שכחנו ולא נטשנו את המטרה הראשונית לשמה הוקם הצוות לפני למעלה משבע שנים. במהלך השנים הללו אנחנו, צוות חוקרי המכון הישראלי לדמוקרטיה, ממשיכים ומתקדמים גם עם מחקרי העומק בתחומי הליבה שסימן צוות שוק העבודה העתידי בתחילת דרכו. חלקם יוצגו במושבים שהתקיימו במהלך היום, המתמקדים בהשפעת *המגמות הגלובליות על שוק העבודה*, בדגש על הבינה המלאכותית ובדגש על ההיערכות הנדרשת למשבר האקלים. את היתר נציג בכנס בשנים הבאות וכבר בשנה הבאה בשאיפה שעד אז נחזור למציאות שפויה ובריאה יותר למשק הישראלי ולכולנו כחברה.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

פרופ' יותם מרגלית, עמית בכיר במרכז לממשל וכלכלה, המכון הישראלי לדמוקרטיה:

נזכיר מה הן המכות שחטף שוק העבודה והאתגרים שנאלץ להתמודד איתם במסגרת החודשים הללו. תנאי הרקע: **גיוס המוני למילואים** – שכלל גם שכירים וגם עצמאים, בהיקפים משמעותיים לשוק העבודה; **פינוי חבלי ארץ בדרום ובצפון** – שני אזורים שפוננו בבת אחת, כולל בעלי עסקים ועובדים; **איסור כניסת עובדים פלסטינים** – גם בסדרי גודל משמעותיים; **עזיבה של עובדים זרים** – חלקם בגלל חשש לביטחונם, חלקם בגלל שבמקומות העבודה שבהם הועסקו לא הייתה מספיק עבודה; **וירידה בתפוקה** – שנגרמה עקב תפקוד חלקי של מערכת חינוך, משקי בית שעמדו תחת עומס קשה (במקרים רבים שלפחות אחד מבני המשפחה גויס, עובדים שכביכול היו אמורים לעבוד נאלצו גם לתפקד כהורים יחידים ולתחזק משק בית), וחשש של עובדים מסוימים לצאת לעבודה, בעיקר מקומות עבודה שהיו באזורים תחת איום ביטחוני.

תנאי רקע אלה ייצרו אתגרים אמיתיים שלהם נדרש להתאים מדיניות, ובהיבטים רבים המכון הישראלי לדמוקרטיה עבד וניסה לפתח ניירות עמדה והצעות למדיניות. בין אם מדובר במצוקת המעסיקים שעמדו בסכנת סגירה ופיטורים, צורך במנגנון לשימור ופיצוי של עובדים (בהמשך הכנס יהיה הרצאה על נושא זה וכיום הממשלה מקדמת חשיבה והצעות לפתרון), מחסור בעובדים פלשטינים שהורגש מאוד במשק, אבל בעיקר בסקטורים של ענף הבנייה, החקלאות והניקיון. כמו כן, בבעיות תעסוקה על האזרחים המפונים (בהמשך יוצג נייר שעסק בהיקף הבעיה ובמאפיינים של אותם עובדים מהאזורים האלה), מתחים במקומות עבודה משותפים בין יהודים וערבים, פגיעה קשה בענפי הבילוי והתיירות ובעיה לא פשוטה של צווארי בקבוק במקצועות חיוניים (למשל, מאבטחים, נהגים ומקצועות טיפול).

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

תובנות מהשטח:

אבי בן אסאייג, מנכ"ל קבוצת אסם-נסטלה ויו"ר וועדת הכלכלה, התאחדות התעשיינים:

התעשייה הישראלית מעסיקה במדינת ישראל כ-380 אלף עובדים בכ-6,500 מפעלים. זה ענף כלכלי שמהווה כ-12% מהתוצר המקומי של מדינת ישראל ושהיקף המכירות בו עומד על כ-570 מיליארד שקל בשנה, כאשר כמעט מחצית מהסכום הזה מיועד לייצוא. כמו כן, התעשייה הישראלית סובלת ממחסור חמור בכוח אדם. **חיוניות התעשייה המסורתית בישראל לכלכלת ישראל ולביטחון הלאומי אינה דורשת הסברים ונימוקים רבים בימים אלה, אך חשוב מאוד שנזכור את העצה הזו גם בעתות רגיעה ושלוש.**

תעשיית המזון היא השנייה בגודלה במדינת ישראל ופועלת באמצעות כ-2,500 מפעלים שפזורים ברחבי הארץ בעיקר בפריפריה, בתחום הקו הסגול בצפון (קריית שמונה, שלומי וכדומה) ובדרום בעיקר ביישובי העוטף, למשל, בשדרות ריכוז גבוה מאוד של מפעלי תעשיית מזון. המפעלים הללו מעסיקים 80,000 עובדים שהם 20% מכלל המועסקים בתעשייה. **התעשייה מייצרת את מרבית מוצרי המזון בישראל: מחלבנות, מאפיות, מוצרי ירקות, בשר, מוצרי תינוקות ועוד; כיוצא בזאת, החיוניות של התעשייה בזמני חירום מובנת מאליה.**

תעשיית המזון, כמו תעשיות נוספות, סובלת ממחסור חמור מאוד בכוח אדם: אין יום שבו כל הלקוחות יקבלו את הסחורה, אין יום שבו כל קווי הייצור יפעלו. זאת עובדה שהתעשייה מורגלת אליה כבר מספר שנים, היא הוחמרה בקורונה ובמלחמת הרבות ברזל היא אף החומרה עוד יותר. **תעשיית המזון גם סובלת מפריון נמוך ביותר ביחס למפעלי מזון אחרים בעולם.** זאת בשל מאפייני החברה בישראל, גודל השוק, אבל בעיקר בשל צרכי כשרות. מפעלי תעשיית המזון מדינת ישראל מפיקים בממוצע כ-30% פחות תפוקה ממקביליהם בכל מדינה אחרת בעולם.

תעשיית המזון הישראלית עמדה במבחנים רבים במהלך ההיסטוריה של מדינת ישראל, האחרון שביניהם היה משבר הקורונה במרץ 2020, התעשייה עמדה בכל המבחנים בצורה מאוד יפה ולא היה חסר שום דבר. מלחמת חרבות ברזל הייתה התפתחות נוראית למציאות תעשייתית וביטחונית מאוד קשה למפעלי תעשייה ביישובי העוטף, הנמצאים תחת אש למעלה מעשרים שנה. מפעלים אלו נמצאים תחת התקפות טילים כל מספר חודשים, חוטפים פגיעות ישירות ותוך מספר שעות כל מפעל שחושף פגיעה, חוזר לעבוד ולא עוצר. כל אחד שיבקר במפעלי תעשיית המזון בדרום ימצא הרבה מאוד מיגוניות, השתולות כל 10 או 20 מטר בחצרות

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

המפעלים ובריציפות הייצור כדי להעניק תחושת ביטחון לעובדים. מיגון זה עלה עשרות מיליוני שקלים לכל מפעל ומומן על ידי התעשייה עצמה – ללא שום מימון ממשלתי.

אבל המלחמה הזו יצרה אתגרים חדשים שכמותם לא ראינו בעבר:

היעדרויות עצומות וחסרות תקדים. מדיניות פינוי יישובים, שדרות ויישובי העוטף, הייתה אתגר משמעותי; לא כל שכן הגיוס המאסיבי שהיה; היה חשש אמיתי למחבלים שמסתובבים ברחובות הערים ובחצרות המפעלים; עובדים מהחברה הערבית, המהווים 20% מהיקף העובדים, חששו להגיע (וזאת על אף אווירת 'רקמה אנושית' משולמת הקיימת בשגרה); עובדים זרים נעלמו שעתיים אחר הנפילות הראשונות, הם ממש יצאו מהארץ.

היקף נפגעים חסר תקדים. רק במפעלי אסם-נסטלה בדרום עשרות עובדים נפגעו עם בני המשפחות שלהם – נפצעו, נחטפו, נרצחו. בפעם הראשונה בהיסטוריה מפעלי מזון נסגרו ולא נפתחו.

צורך אדיר במזון. הביקושים גדלו, המרכולים התרוקנו וצה"ל היה זקוק גם הוא להרבה מאוד מזון בזמן הכי קצר שאפשר. הרבה פעולות והרבה אנשים אמיצים וטובים פעלו כדי להחזיר את העבודה בעוטף בצורה מהירה.

עם פרוץ המלחמה התעשייה פעלה במספר אופנים. ראשית בעיקר בטיפול בעובדים: הלוויות רבות והרבה מאוד טיפול נפשי באנשים. צה"ל, בצורה מופתית, הקצה כוחות לטיהור המפעלים (מחלקות ופלוגות נכנסו לחצרות המפעלים ואולמות הייצור) ולאבטח את המפעלים. כמו כן, חימוש מהיר של הנהלות המפעלים, השכרת אוטובוסים ממוגנים, הבאת צוותים של פסיכולוגים ועובדים סוציאליים, תמיכה נפשית בעובדים, רילוקישן (relocation) לעובדים שהועברו לאילת, תשלום תמריצים מיוחדים, גיוס מתנדבים וכמובן החזרה מהירה של העובדים מהחברה הערבית לעבודה במפעלים.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

לסיום חמש המלצות:

1. **שמירה, חיזוק ופיתוח התעשייה הישראלית על כל הענפים שלה חייבים להיות יעד לאומי אמיתי ומרכזי עבור כלכלת ישראל וביטחון הלאומי שלנו.**
2. **החברה הערבית במדינת ישראל נטועה עמוק בתעשייה הישראלית והיא כל כך חיונית לתפקודה והמשכיותה. צריך לטפח את המציאות הזאת וצריך להרחיב אותה. הם חלק מאיתנו.**
3. **בתעשייה הישראלית קיים מחסור של עשרות אלפי עובדים, חייבים לאפשר באופן מיידי ייבוא של כוח אדם חיוני לתעשייה ממגוון רחב של מדינות ללא בירוקרטיה מכבידה ובעיקר במחיר של עובד ישראלי רגיל.**
4. **יש להקים בהקדם קרנות וגופי הכשרה במקצועות נדרשים לתעשייה בישראל, למשל, חשמלאים, טכנאים, מפעילי רובוטיקה, מפעילים, הנדסאים וכיו"ב. זאת במימון מלא של המדינה, כולל שכר עבודה לתקופות שבהם הם לומדים. קרן אסם, שדרות שהוקמה בתקופת המלחמה, עושה בדיוק את הדברים האלה יחד מכללת ספיר ומכללת באר שבע ועוד עמותות.**
5. **ישנו צורך ממשי בתכנון והפעלת התעשייה והתשתיות החיוניות בפרט במצבי חירום. כל הפעולות שננקטו היו ביוזמת התעשייה. צריך לתכנן איך מפנים עובדים, איך מאבטחים מפעלים, צריך לתכנן איך מקצים משאבים של נמלים כאשר יש תרחישי החשבה.**

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

ראול סרוגו, נשיא התאחדות הקבלני בוני הארץ:

ענף הבנייה בתשתית נמצא במשבר החמור ביותר מאז קום המדינה. ענף שהוא קטר מוביל בכלכלה, ענף שמייצר כ-20% מהכנסות המדינה ממסים, ענף שמהווה למעלה מ-14% מהתוצר – עובד בחצי מהתפוקה שלו.

ענף הבנייה התחיל את המלחמה ב-07.10 כשבאבחת חרב כמאה אלף עובדים אינם באתרי הבנייה ואתרי הבנייה סגורים (כולל במשך חודשים כשראשי ערים סגרו ביוזמתם ובחוסר סמכות אתרי הבנייה). נכון להיום, כ-40% מאתרי הבנייה סגורים, מדובר באתרי בנייה למגורים, תשתיות, בתי ספר, גני ילדים וכן הלאה. אם מישהו חושב שייפתח בית ספר אחד, כיתת לימוד או גן ילדים בראשון לספטמבר הוא טועה. אין פרויקטים לאומיים מסוג זה שלא נעצרו לחלוטין. באבחת חרב אין לנו עובדים, זה נושא לביקורת מיידית של מבקר המדינה: איך זה שבמשך 8 חודשים מדינת ישראל מצליחה להביא 5,000 עובדים זרים בלבד? מתוך 50,000 שהחליטה שהיא רוצה להביא.

ההשפעה של מצב זה על הכלכלה הישראלית היא אדירה: ברבעון הרביעי של 2023 וברבעון הראשון של 2024 תוצר ענף הבנייה בתשתית ירד ב-55 מיליארד שקל, המהווה כ-3% מהתוצר הלאומי בחצי שנה בלבד. בהחלטות, בחוסר קבלת החלטות ובחוסר ניהול של נושא הבאת העובדים ממשלת ישראל גרמה להפחתה של 3% בתוצר המדינה. בשנת 2022 הכנסות המדינה ממסי הנדל"ן, מע"מ ומס הכנסה של הענף והקרע עמדו על 90 מיליארד שקל, ולהערכת, ב-2024 נרד מתחת ל-50 מיליארד שקל. זאת אומרת אובדן של 40 מיליארד שקל לקופת המדינה.

מדברים כאן על זה שהגירעון גדל בגלל המלחמה, הוא לא גדל רק בגלל המלחמה. הוא גדל גם בגלל היעדר הכנסות של ענף כל כך מרכזי וההשפעה הדרמטית על הכלכלה. לא נעשה די, האוצר לא מעורב בכלל במה שקורה. אין שום מעורבות ואין מנהיגות כלכלית בישראל – שר האוצר בצלאל סמוטריץ נכשל בתפקידו: אין מנהיגות כלכלית למדינת ישראל, שר האוצר לא כינס את הקבינט הכלכלי-חברתי פעם אחת מה-07.10. שרים רבים אחד עם השני ומכשילים אחד את השני כי 'כישלון של המשרד השני זה לא כישלון שלך'. אין כאן גוף שמתכלל את הבאת העובדים, אין הצבת יעדים. ממשלת ישראל יכולה להגדיר יעד שתוך 60 יום להביא לכאן את כל העובדים הזרים שצריכים לענף הבנייה, לחקלאות ולענפים אחרים: רק צריך לנהל את זה נכון. במקום זאת, רשות ההגירה והאוכלוסין מתנהגת באותה תצורה כמו בימים רגילים. יש כאן משימה לאומית שלא מתבצעת וההשפעה שלה על הכלכלה הישראלית היא פשוט מטורפת.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

בסופו של דבר, כישלונות אלו יתגלגלו לאזרחים כי מחירי הדירות יעלו. התחלות הבנייה הולכות ויורדות, בין היתר בגלל שאין לנו מספיק עובדים, חומרי הגלם גם במחסור ומחירים גם עולה. ביחס למשבר מול טורקיה מדינת ישראל לא עשתה דבר לאפשר יבוא של חומרי גלם לענף הבנייה במחירים יותר סבירים. במקום שר האוצר מטיל מס של 100% על היבוא מטורקיה ובזה הוא חושב שהוא יפתור את הבעיה: אז הוא רוצה להעניש את ארדואן ומעניש בעצם אותנו ואת אזרחי מדינת ישראל.

יש כאן משבר אמיתי וחייב שמכאן יתעורר שינוי אמיתי – שתחילת ההתמודדות עימו בהבאת עובדים.

לגבי עובדים פלשתינאים, הצורך בעובדים אלה הוא גדול מאוד. אנחנו לא מצליחים להביא עובדים זרים, אז חייב להכניס חזרה את העובדים הפלסטינאים. הדו-קיום שיש בענף הבנייה בתשתית בין יהודים, ערבים-ישראלים והפלסטינים הוא נפלא ועובד מצוין. אין שבירה של קונספציה, מכיוון שמאז שנת 2000, מאז האינתיפאדה השנייה, לא היה שום אירוע חריג ביהודה ושומרון. אז העסקנו 30,000 עובדים פלסטינאים והיום אנחנו מעסיקים למעלה מ-100 אלף. למיטב זכרוני, לא היה מקרה שעובדים שיש להם רישיון ביצעו פיגועים. חייבים להחזיר את העובדים הפלסטינאים מהר כי ההשפעה על הכלכלה הישראלית היא פשוט אדירה.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

עמית יפרח, מזכ"ל תנועת המושבים ויו"ר התאחדות חקלאי ישראל:

בסופו של דבר היכולות של ענפי החקלאות, התעשייה והבנייה להתמודד עם משברים תלוי בהתנהלות בשגרה ובאופן שמדינת ישראל תופסת ומטפלת בהם. ענף החקלאות הישראלית סובל כבר לא מעט שנים מתפיסה לא נכונה של מדינת ישראל, של ממשלות ישראל, לגבי החשיבות של החקלאות הישראלית ועל הצורך לחזק אותה. החקלאות הישראלית הוכיחה גם במשבר קורונה, גם במשבר שהיה עם אוקראינה, ובוודאי על אחת כמה וכמה 'בחרבות הברזל' שהיא לא רק רכיב משמעותי ומרכזי בביטחון המזון של אזרחי ישראל, אלא גם רכיב ביטחוני הפועל כענף יצרני חזק שמפרנס את בעליו ומייצר תועלות לאומיות של פריסת אוכלוסייה וכדומה.

ב-07.10 החקלאות הישראלית נכנסה למשבר מאוד עמוק. רוב החקלאים הישראלים עובדים ומעבדים את האדמות שלהם בפריפריה, 70% מתוצרת הירקות של מדינת ישראל נמצא בעוטף עזה, כ-70% מגידולי הפירות וככמעט 100% מגידול הביצים נמצא בגבול הצפון. לכן ההשפעה על החקלאות הישראלית כתוצאה משתי החזיתות שנפתחו הייתה משמעותית ביותר. הפגיעה הראשונה והמשמעותית ביותר היא הפגיעה שנגרמה כתוצאה מהפיכת שני האזורים לאזורי לחימה ומפינוי הקהילות. **למרות הפגיעה הקשה בגוף ובנפש – באותה שבת שחורה חקלאים, בני המשפחות שלהם וגם לא מעט עובדים זרים נרצחו ונחטפו ועדיין חלקם נמצאים בשבי חמאס – למרות הפינוי ולמרות קשיים ואתגרים נוספים שהמלחמה הזאת הציבה בפני החקלאים, חקלאי ישראל לא נטשו לרגע את המשקים החקלאיים, מלבד בשטחים שהם באמת סמוכי גדר והם עד היום אזורי לחימה.** חקלאי ישראל התעשתו מהר מאוד, על אף הקושי ועל אף העובדה שהקהילות של החקלאים פונו, נשארו ביישובים יחד עם כיתות הכוננות והמשיכו לעבד את השדות.

הקושי הגדול ביותר ביכולת להמשיך לעבד את השדות היא נטישת העובדים הזרים (שחוו יחד איתנו את הטראומה של השבת השחורה ולאף אחד אין טענה על שעזבו). בערך 10,000 עובדים זרים עזבו את הארץ כתוצאה ממלחמת חרבות ברזל ובעצם החקלאים, שמבחינת עבודה, מסתמכים בעיקר על עובדים זרים מתאילנד, מצאו את עצמם ללא יכולת לאבד את המשקים וללא יכולת להמשיך ולייצר מזון עבור אזרחי ישראל. תחילה, בזכות מפעל ערבות הדדית מדהים שקרה במדינת ישראל, המתנדבים נתנו כתף והעניקו חבל הצלה לחקלאים בעת משבר. אבל מתנדבים זה פתרון קצר טווח ובוודאי לא סיפק את המענה שהעובדים הזרים מספקים לאורך זמן.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

יחד עם המדינה, הצלחנו להניע סל פתרונות: ראשית, ההעסקה בענף החקלאות הייתה מבוססת על הסכם בילטרלי רק עם תאילנד והיה צריך להגיע להסכם עם מדינה נוספת. אף שנחתם הסכם עם סרי לנקה, צריך הסכמים נוספים עם מדינות אחרות על מנת להגביר את ההיצע ואת גיוון העובדים. שנית, פתחנו מכסה של 5,000 עובדים דרך לשכות פרטיות ולא דרך הסכמים בילטרליים, דבר שהביא לא מעט עובדים ממספר מדינות בטווחי זמן קצרים. לבסוף, ניסיון שלא צלח, לעודד עבודה ישראלית בחקלאות. אך למרות תמריצים שניתנו על ידי משרד החקלאות, ישראלים לא הגיעו בהמוניהם. כל הכלים האלה יחד הצליחו לייצר מענה לא מושלם שהחזיר לענף כ-5,000 עובדים.

ענף החקלאות מתבסס גם על עובדים פלסטינאים: לפני המלחמה כ-9,000 עובדים פלסטינאים מהשטחים עבדו בחקלאות הישראלית. איסור כניסתם גרם לבעיה קשה מאוד בענפים מסוימים. **המענה שניתן לחקלאים שהסתמכו על עבודה פלסטינאית הוא הבאת עובדים זרים בוויזה מיוחדת. אך מענה זה חלקי וניתקל בקשיים שכבר צוינו - קצב מאוד מאוד איטי ובירוקרטיה שמקשה על היכולת להביא מספר גדול של עובדים בזמן יחסית קצר.**

סל הפתרונות שגיבשנו בסוגיית העובדים כן מצביע על כך שיש אור בקצה המנהרה. עם זאת, ההשפעה של המלחמה תהיה ארוכת טווח מכיוון שנמנע מחקלאים לעבד את כל המשק החקלאי, כמו במצב שבו יש להם את כל העובדים. לסיום, מה שדרוש מבחינת הנושא זה לשנות כיוון בתפיסה של מדינת ישראל על החקלאות הישראלית: לחזק את הייצור המקומי כנכס אסטרטגי, צעד שבסופו שיביא לגידול היצע ומגוון התוצרת הטרייה ויעזור להילחם ביוקר המחיה, ולייצר פה יכולת להכניס דור חדש של חקלאים, לא צריך לטפל עכשיו בחקלאות 'ביום שאחרי', אלא 'בדור שאחרי'. כך שהחקלאות הישראלית תוכל לספק לדור הבא של אזרחי ישראל את המזון הטרי והמגוון, תייצר למדינת ישראל עצמאות כלכלית, ביטחון מזון וציונות.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

רמי בזה, יו"ר פורום העצמאים:

בהמשך לדבריו של נשיא התאחדות הקבלנים בוני הארץ, ראול סרוגו, אין בישראל משרד האוצר: כל עוד שר האוצר מתעניין רק ב-'משיח או רפיח' לא יצמח כאן כלום; לא יצמח כאן כלום, כי לא נאמר מילה אחת על מנוע צמיחה בשנה האחרונה. **לא רק ב-8 חודשים האחרונים, אלא שנה שלמה שאין מנהיגות כלכלית.**

להיות עצמאי במדינת ישראל, בפרט עצמאי יחידני ('פרילנסר'), זה מסע מלא ייסורים, ומי שאשם זה אנחנו: בחרנו להיות עצמאיים, בעסק שלי 'אני הראש, אני אשם'. בישראל מתקיים עוול של 75 שנה, ולא קם מנהיג אחד ולא נבחר ציבור אחד שביקש לתקן את העוול הזה של ציבור אקלקטי שקם בבוקר ומביא את פרנסתו ב-10 אצבעות ומחלק אותו בכל 15 לחודש לשותף הראשי שלו בעסק - מדינת ישראל. לשותף הזה, כל עצמאי נותן לפחות 50% מהכסף שהוא ייצר בעצמו. **אנחנו אשמים כי אין אף איגוד או ארגון של עצמאים שהצליח לייצר את הדבר הזה אל מול המדינה שגם לעצמאית במדינת ישראל יהיה זכויות.**

לעצמאים בישראל אין זכויות, יש אך ורק חובות ומחויבויות, תשלומים ואשראי. ולכן אנחנו אשמים, **אבל הקמנו בבית ההסתדרות את פורום העצמאים וחיטבת הפרילאנסרים, ועם הגב ההסתדרותי המאגד אנחנו נפעל יחד עם ארגוני העצמאים והאיגודים.** אנחנו נפעל לתקן את העוול הזה בחקיקה כמה שיותר מהר, ברגע שתהיה מולנו ממשלה רצופה כי בינתיים, מאז שהקמנו את פורום העצמאים בבית ההסתדרות, אין עם מי לדבר.

בעשור האחרון, עצמאיים נאלצו לסגור את העסק והחזיר ללקוחות שלהם את הכסף אין ספור פעמים, לא משום שהם 'עצלנים' או 'לא רוצים לעבוד', אלא כי המציאות כאן כפתה עליהם לעשות כך. כשנפלה עלינו לפני 3 שנים הקורונה, נאלצנו לסגור את העסקים ל-15 חודשים, ועבשיו מלחמה של 8 חודשים שבה עצמאים רבים לא מצליחים לקיים את העסק שלהם. אז במדינה כזו בה המציאות היא 'רכבת הרים של גלי צונאמי' אין אפילו רשת ביטחון לשעת חירום. לעצמאים אין ביטוח לאומי, לעצמאים אין מדינה: עצמאיים משלמים לביטוח לאומי כל חודש, בתמורה הם לא מקבלים כלום, שום תנאי סוציאליים, שום ימי מחלה, שום ימי אבלות, לא שכן פיצויים עבור נזקי המלחמה או סגר. 'חרבות ברזל' זה פשוט תוספת לעוד הרבה מאוד חרבות שהעצמאיים חוטפים כאן.

קשה מאוד להיות עצמאי במדינת ישראל, ולדכא יזמות זו תבוסתנות של כלכלה, של מדינה.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

טלי ניר, מנכ"לית עמותת 121:

כיום, אנחנו במשבר כלכלי והאטה בעולם העבודה שאנחנו לא יודעים כמה זמן ימשכו, הצפון הוא מוקד מיוחד לדאגה בגלל המצב הביטחוני ובגלל שעדיין אין תוכנית לשיקום האזור. למרבה הצער, המנגנונים הממשלתיים בתחום התעסוקה עדיין נמצאים מאוד מאחור, זה המצב גם בימי שגרה וזה עוד יותר אקוטי היום במצב החירום. שותפות 'המקפצה' היא השותפות של 50 ארגונים עסקיים וחברתיים, שיחד מיפינו את החוסרים והצעות לפתרון.

ראשית, הרבה מאוד אנשים נפגעו תעסוקתית במלחמה וצריכים את הסיוע: מפונים, נפגעי פעולות האיבה, מילואימניקים שחזרו עם קשיים ובעלי עסקים שהתמוטטו. הם זקוקים לדחיפה, למפגשי העצמה ולקורסי שדרוג מיומנויות לעבודות הבאות שלהם; אין להם כרגע מענים. מצד שני חסרים עובדים מקצועיים רבים במשק. כמו כן, המלחמה החריפה בעיות יסודיות בשוק העבודה בישראל. רמת הפריון הנמוכה ורמת הכישורים הנמוכה פוגעות במשק בשגרה ופוגעת בו עוד יותר בחירום. 8 חודשים לתוך המלחמה הזו עדיין לא פותחו מענים לסיוע תעסוקתי. בהצעת המחליטים לשיקום הצפון שמובאת היום לממשלה יש מעט מאוד תוכניות תעסוקתיות, בהיקף תקציבי נמוך של 32 מיליון שקלים בלבד, והם לא ייתנו מענה למה שנדרש בשטח. השותפים במקפצה מציפים כל הזמן דוגמאות אלה חוסר במענים מדריכת טיולים מהצפון שמחפש את כפר חודשים. ארוכים הכשרה מקצועית במימון ממשלתי ולא מוצאת תעשיין בתחום הכימיה בעוטף שמבקש תקציב להכשיר עובדים חדשים ולא מקבל, נענה בשלילה, סדר עדיפויות לקוי ופוגעני.

למדינה אין יכולת בכלל למפות את הצרכים של האוכלוסיות שנפגעו תעסוקתית. שירות התעסוקה מיובש תקציבית: אין להם בשגרה יכולת לעשות אבחון והכוונה תעסוקתית בהיקפים שנדרשים באבטלה נמוכה, כל שכן עכשיו בחירום. שירות התעסוקה מיובש תקציבית כבר 40 שנה, ואין ארגון אחר שיכול לעשות את העבודה הזאת בסדרי הגודל שנדרשים. אין גם את היכולת להתאים בין דורשי העבודה לבין המשרות הפתוחות. יש היום במשק למעלה 130,000 משרות פתוחות באתר שירות התעסוקה, ואין מערכת אחת שמשקפת את הצרכים ומאפשרת חיבור בין המעסיקים לבין עובדים בהיקפים שבאמת קיימים בשטח.

היכולת לסייע למי שזקוק לשיקום תעסוקתי מועטה מאוד. יש מעט מאוד מענים במרכז ההכוון, והספקים אינם גבוהים – מסייעים לאלפים בודדים בשנה. האחריות להכשרות מקצועיות מפוצלת בין משרדי העבודה והכלכלה, ומביא לזה שאין היום כמעט אפשרות להכשרה מקצועית במימון המדינה. למעשה, בין 2022 ל-

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

2023, הייתה ירידה של יותר מ-50% במספר המשתתפים בהכשרות מקצועיות במימון המדינה, כאשר מלכתחילה ההשקעה הממשלתית בתחום הזה הייתה מאוד נמוכה.

ההצעה של המקפצה לרפורמה הממשלתית היא קודם כל רפורמה תפיסתית. **הצרכים בתחום התעסוקה צריכים להיות מוגדרים בשטח ולא בירושלים, גם המענים צריכים להיקבע בשטח.** המדינה צריכה לתקצב הרבה יותר בנדיבות, למדוד תוצאות, ולהבין את המערכת. אנחנו מאמינים בקורסי הכשרה מקצועית ושותפות עם מעסיקים, שצריכים ידיים מקצועיות וששיתוף שלהם מבטיח השמה. למקפצה יש שורה של הצעות ליישום מיידי:

חיבור טוב יותר בין הממשלה, המגזר העסקי ומפעילי הקורסים להכשרה מקצועית. זאת בשביל להבטיח שמי שמבקש סיוע תעסוקתי יקבל וישתתף בקורסים למקצועות שנדרשים בשוק העבודה.

השקעה במסלול תמיכה בהכשרות איכותיות, המבטיחות השמה.

התמקדות בהכשרות מקצועיות על בסיס איזורי, במיוחד בצפון ובדרום. הצרכים שונים בכל אזור ונדרש לעבוד עם מעסיקים מקומיים כדי לזהות את הצרכים בשטח.

התמקדות בעבודה עם עסקים קטנים ובינוניים שהכי נפגעו במלחמה והכי צריך להשקיע בהם.

תוכנית החירום של ג'וינט-תבת, שיוצאת בימים אלה לדרך, הולכת לעשות את זה בהיקף מסוים. אך צריך להשקיע הרבה יותר במעני תעסוקה מסוג אלה. כלי מדיניות אלו בתחום התעסוקה בכל יכולים להיות מפתח לשיקום לאומי ולחזרה למסלול של בריאות וצמיחה לחברה כולה.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

נוא ג'השאן בטשון, מנכ"לית קו-אימפקט:

התקופה הנוכחית היא אחת הכואבות, המדאיגות והקשות לכולנו, לכל אזרחי המדינה. בתקופה זו גם מתחדדות השותפות והלכידות בין הערבים והיהודים בישראל. **החוסן של שותפות זו נמצא בימי מבחן וללא ספק למרות כל האתגרים והקשיים, ההשקעה האדירה והמתמשכת בתעסוקה שוויונית משותפת ובחיים המשותפים מנצחת את הפחדים והתחזיות הקשות ומייצרת חוסן קריטי לכולנו.** האירועים הקשים של ה-07.10 והמשך המלחמה הגיעו בשנה של מורכבויות כלכליות וחברתיות: ההאטה במשק, רפורמה משפטית, אלימות קשה בחברה הערבית, והסתות תקציביות. כל אלו השפיעו על המדינה והכלכלה וגם על החברה הערבית.

ככל שהמלחמה הקשה נמשכה, החברה הערבית חוותה השתקה חיצונית שהדהדה לתוך ארגונים עם רוב יהודי והשפיעה על המוטיבציה והן על האינטגרציה, ההשלכות היו בעיקר בארגונים שגיוון והכלה לא היו חלק מהשגרה: עובדים ערבים מצאו את עצמם חוששים וניכרה ירידה ברצון לעבוד בסביבות אלה; חלה גם ירידה ברצון של עובדים יהודים לעבוד תחת מנהלים ערבים או בצוותים מעורבים; והמחויבות מנהלים לטפל בנושאי גיוון והכלה של החברה הערבית פחתה. **אל מול זאת, השיח והעיסוק בחברה הערבית בכלל, ובקידום התעסוקה שלה בפרט, נדחקו הצידה מהמרחב הציבורי.**

בעשור האחרון, חל שיפור במצב התעסוקה של החברה הערבית בישראל, חלה מגמה עקבית של עלייה בשיעורי השתתפות בכוח העבודה, ירידה באבטלה ועלייה בהזדמנויות תעסוקה איכותיות, לרבות ההייטק וצווארון לבן. מנקודת המבט של קו-אימפקט לאחר עשור של עשייה וליווי של מעל לשישים חברות גדולות ואחרי שנים של השקעה של כלל בעלי העניין במגזר השלישי, העסקי, והממשלתי, כולל מעורבות בית הנשיא, אנחנו נמצאים בצומת דרכים מורכבת. **מצב התעסוקה של החברה הערבית מחייב להמשיך לפעול מיידית תוך ראייה אסטרטגית, וזאת על מנת לא לעצור את המגמות והמומנטום שחלו בעשור האחרון.** אנו גאים מאוד בשותפות שלנו עם הרשות לפיתוח כלכלי של החברה הערבית, וקוראים לכל המשרדים הממשלתיים ולמנהיגי המגזר העסקי להשאיר את החברה הערבית על סדר היום על מנת להבטיח המשך התקדמות והשתלבות של החברה הערבית.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

כיום נדרשים שני מאמצים משלימים:

1. **מהלכים להבטחת היעדר פגיעה בטווח הקצר.** בטווח הקצר חיוני לחזק את תחושת הביטחון והשילוב החברתי של העובדים בחברה הערבית. ניתן להשיג זאת על ידי המשך השקעה ממשלתית בחברה הערבית בכלל ובתעסוקה בפרט וחיזוק החברה האזרחית; עידוד חברות ליצירת שינוי ארגוני עמוק לגיוון והכלה; ויצירת אקלים תרבותי מכיל תוך צמצום של הפגיעה בעובדים הערבים באמצעות מדיניות ארגונית תומכת, מתן כלים ופרקטיקות למעסיקים לניהול המתחים.

2. **חיזוק והאצת מנועי צמיחה ארוכי טווח לחיזוק האינטגרציה.** על ידי פעילות ישירה מול צעירים וצעירות מהחברה הערבית לקראת שילוב תעסוקתי והשכלתי; המשך חיזוק תעסוקה איכותית של החברה הערבית במגזר העסקי, בדגש על משרות עם פריון גבוה ושילוב בחברות הייטק; וחיזוק תוכניות חינוך והכשרה מקצועית להכנת צעירים ובני נוער בחברה הערבית לשינויים בשוק העבודה.

לסיכום, לפריצת הדרך בשנים האחרונות בתעסוקה של החברה הערבית היה תפקיד מכריע בזה שאנו מצליחים לעבור תקופה זו יחד, למרות האתגרים ולמרות ההסתה. אין פתרונות קסם, חייבים להמשיך לעבוד, גיוון והכלה בשיגרה בונים חוסן בחירום. בחברות בהם הושקעו מאמצים והונחו תשתיות, האירועים הקשים פגשו את המעסיקים במקום חסין יותר, המנהיגות העסקית היוותה קול שפוי וברור, ולא היססו לפעול לשימור המרקם הקיים.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

מתווה ליישום תעסוקה גמישה בישראל בעתות משבר:

מיכל פינק, ראש מערך אסטרטגיה, כלכלה וחדשנות, משרד הכלכלה והתעשייה:

מודלים ליישום תעסוקה גמישה נמצאים בשימוש ב-76% ממדינות ה-OECD. מתוך 38 מדינות חברות, כ-29 מדינות אוחזות בשיגרה במודל של תעסוקה גמישה וביניהם גרמניה, דנמרק, שווייץ, צרפת, קנדה ונורווגיה. כמו כן, יש מדינות שמפעילות מודל שמופעל בחירום בלבד, שהוא דומה למודל המוצע, בין היתר בריטניה, שוודיה, איסלנד, יוון וצ'כיה.

מסמך עבודת הצוות מציג בצורה ברורה שמודל תעסוקה גמישה מצמצם באופן משמעותי את העלויות למדינה, משפר את רמת השכר לעובדים, מפחית ההשלכות השליליות של אבטלה, לרבות השלכות פסיכולוגיות, וברמת המעסיקים מאפשר גמישות והתאמה לצרכים ולביקוש במשק.

במסגרת המודל המוצע: החלת התעסוקה הגמישה תתאפשר בתקופות חירום בלבד; העסק יידרש להוכיח פגיעה מהותית במחזור העסקים; המעסיקים ישתתפו בעלות ההסדר; משך הזמן של התעסוקה הגמישה יוגבל; והמנגנון יתבסס על ביטוח האבטלה של הביטוח הלאומי ועל מערך הדיווח הקיים.

על אף תקופת הטמעה צפויה, הצוות ממליץ לאמץ את המודל ולעשות בו שימוש, בגלל היתרונות שלו לכל הצדדים המעורבים.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

שוק העבודה במבט עתידי:

כפיר בטט, סגן הממונה על התקציבים, משרד האוצר:

המלחמה הציבה וממשיכה להציב בפנינו אתגרים משמעותיים לשוק התעסוקה: צורך במתווה פיצויים נרחב על מנת לסייע לעסקים ולעובדים לצלוח את התקופה הקשה; מסגרות חינוך שהיו סגורות בתחילת הדרך והגבילו בצורה משמעותית את יכולת התעסוקה של הורים עובדים; מפונים - סוגיה שתמשיך ללוות אותנו גם אחרי שיחזרו לביתם; ירידה בביקושים בענפים מסוימים; מחסור בידיים עובדות בענפים אחרים כתוצאה מאי השתתפותם של עובדים זרים ופלסטינאים וכהנה.

יש לנו בעיה מקרו כלכלית שהייתה קיימת כבר לפני המלחמה, אך במידה רבה המלחמה מאיצה אותה, בעיה שנובעת מהסתכלות על שוק העבודה היום וגם כמה עשורים קדימה. מדובר כמובן על השינויים הדמוגרפיים הצפויים ומשמעותם הכלכלית, בהינתן שיעורי ההשתתפות בתעסוקה הקיימים של אוכלוסיות מסוימות.

עוד טרם השביעי באוקטובר, הסוגייה המקרו כלכלית המאתגרת ביותר שעמדה בפני המשק הישראלי הייתה השתלבותם והגברת הפיריון של אוכלוסיית החרדים והערבים בשוק העבודה. בעוד ושבקר הנשים הערביות אנחנו רואים שיפור משמעותי הן בשיעורי התעסוקה והן בשיעורי ההשכלה, בקרב האוכלוסייה החרדית המצב שונה. יתרה מזו, הגידול הדמוגרפי של האוכלוסייה החרדית, שתגיע לכשליש מהאוכלוסייה בעוד עשורים אחדים, הינה לאין שיעור גבוה יותר ולכן השלכות כלכליות הוות גורל: פגיעה דו-ספרתית בתוצר, צורך בהעלאת מסים ישירים כדי לשמר את אותה רמת שירותים. וכל זאת עוד לפני ההשלכות הכלכליות של המלחמה.

המלחמה, מבחינה פיסקלית, צפויה לעלות כ-200 מיליארד ש"ח מעבר לעלות הלחימה הישירה, הצפויים להיפתר עם עליות משמעותיות לבסיס התקציב. העלויות נובעת מגידול פרמננטי בתקציב הביטחון ומעלויות הריבית שנובעות הן מהמצב המקרו כלכלי והן מהגדלת החוב. אותם שני אלמנטים שסייעו לנו לשחוק את יחס חוב-תוצר ולהפנות בשני העשורים האחרונים את פירות הצמיחה שנבע בן היתר בגידול בשיעורי התעסוקה, בעיקר של נשים ושל נשים חרדיות בפרט, ולהפחתה משמעותית של נטל המס ללא פגיעה בשירותים הממשלתיים, הם אלו שצפויים לעלות כאחוז מהתוצר בסוג של סערה מושלמת ולהביא אותנו לגירעון מבני שיביא לעלייה מתמדת ביחס חוב-תוצר.

המשמעות הפיסקליות האלו גובות נטל ישיר על האזרחים, נטל בדמות צורך בהעלאת מסים וצמצום שירותים ממשלתיים. בנוסף לנטל הישיר, יש גם נטל כלכלי עקיף שעיקרו הגדלה משמעותית של משך

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

השירות בצה"ל במילואים ובסדיר הגוזרים עלויות משקיות משמעותיות והשלכות כבדות על שוק התעסוקה, בין אם בכניסה מאוחרת לשוק העבודה של חיילי הסדיר, או אובדן התוצר של חיילי המילואים בזמן שירותם. שני תזכירי החוק שפרסם צה"ל להארכת שירות הסדיר והמילואים יגרמו לעלויות כלכליות משמעותיות הנאמדות במעל ל-100 מיליארד שקל בעשור הקרוב, בנוסף להוצאה התקציבית המוערכת ב-40 מיליארד ש"ח.

כידוע, כיום קיימת חפיפה בין האוכלוסייה העובדת לזו המשרתת בצה"ל. הגברת הנטל הישיר בכפיפה אחת עם העצמת הנטל העקיף, בשילוב המגמות הדמוגרפיות, מעלה את השאלה האם מציאות זו אינה בת קיימא לאורך זמן. לכן, אותו אתגר שחייב אותנו בשינוי כיוון וטיפול בבעיות השורש עוד טרם המלחמה התעצם משמעותית בעקבותיה. הצורך לשלב אוכלוסיות אלה בתעסוקה, להגדיל את הצמיחה ולפזר את הנטל הכלכלי על אוכלוסייה רחבה יותר, מקבל זירוז ומשנה תוקף.

ובכן, תופעה זו אינה גזירת גורל, ישנן שלוש סיבות מרכזיות, שמקורן במדיניות ממשלתית, לפיריון הנמוך ולשיעורי התעסוקה הנמוכים של הגברים החרדים:

1. **חסם בהקניית מיומנויות** אשר יאפשרו לגברים חרדים להשתלב בשוק העבודה בפיריון גבוה, שמתחילה במערכת החינוך.
2. **מערכת תמריצים כלכליים** שליליים לתעסוקה, אשר מתילים מחיר כבד על גברים חרדים המשתלבים בשוק העבודה.
3. **סוגיית הגיוס**, אשר לה משמעות כלכלית עצומה, מעבר להשלכות החברתיות והערכיות.

מבחינת סוגיית הגיוס, המנגנון החוקי שהתקיים עד היום, מנגנון גיל הפטור, הביא להפסד כפול לחברה הישראלית: האוכלוסייה החרדית השתתפה בנטל הביטחוני בשיעור זניח וגם הייתה מנועה עד גיל מאוחר להשתלב בתעסוקה או לקבל הכשרה תעסוקתית רלוונטית, דבר שכאמור הינו אחת הסיבות המרכזיות לשילוב הנמוך ולפיריון הנמוך של אוכלוסייה זו בשוק העבודה. כמו כן, מאז השביעי באוקטובר, הצורך אותו מציג הצבא לגידול בסדרי הכוחות שלו הינו משמעותי. כאמור, המשמעות הכלכלית של יישום צרכי הצבא באמצעות הארכת שירות הסדיר והמילואים הינה העצומה והינה בעלת משקל כבד על שוק התעסוקה. הרחבת האוכלוסייה המשרתת, למשל על ידי גיוס האוכלוסייה החרדית, צפויה להביא להפחתה משמעותית של הצורך בשירות מילואים. כך שאילו האוכלוסייה החרדית הייתה מתגייסת בדומה לאוכלוסייה הכללית, היה ניתן להפחית את ימי המילואים בכ-86% ולחסוך חלק גדול מהעלויות המשקיות הנגזרות מהצרכים

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

הביטחוניים. על כן, אל לנו לחזור על טעויות העבר ולעשות שימוש באותם מנגנונים אשר רק הביאו לתוצאה דומה ולהפסד כפול למשק ולמדינה.

כל אחת מהסוגיות האלה הן כבדות משקל ואין אנו מקלים ראש בקשיים הרבים לפתרונם, טיפול בהן הינו הכרחי. במשרד האוצר ובאגף תקציבים נמשיך לסייע לתקצב תוכניות טובות שיביאו להגדלת השילוב בתעסוקה של גברים חרדים. אך אל לנו להשלול את עצמנו ולחשוב שבאמצעות פתרונות מיקרו נקודתיים, כגון חוגים אחר הצהריים או הכשרה כזאת או אחרת בשעות הערב, נצליח לשנות את נתיב הספינה שבה אנו שטים. בעיות מאקרו כלכליות דורשות פתרונות מאקרו כלכליים, אחת השאלות הגדולות שאני מערער בדאגה היא איך אנחנו נתמודד עם האירוע המלחמתי של עוד 20 או 30 שנה. האם הוא יפגוש אותנו עם מרחב גמישות פיסקאלי וכלכלה חזקה או עם יחס חוב-תוצר גבוה ושוק עבודה שבו חלק הולך וגדל מהאוכלוסיה אינו משתתף בו.

חצי הכוס המלאה היא שבמשק הישראלי יש עוד פוטנציאל צמיחה גדול בלתי ממומש, אם נדע לבצע את השינויים הנדרשים כדי לשלב אוכלוסיות אלו ולייצר מהמשבר הזדמנות התועלת הכלכלית תהיה עצומה והשיפור ברמת החיים של כלל אזרחי המדינה יהיה משמעותי.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

אתגרי התעסוקה במרחבים מעורבים:

ד"ר אחמד בדראן, חוקר בתוכנית החברה הערבית בישראל, המכון הישראלי לדמוקרטיה:

התוצאות שיוצגו הן מהשלב הראשון של פרויקט מחקרי בנושא מרחבי עבודה משותפים של יהודים וערבים, המבוצע יחד עם פורום ארלוזורוב, הפרויקט עודנו בשלבים ראשוניים ובתהליך גיבוש ובנייה. **ישנם, בין היתר, חמישה היבטים חברתיים-כלכליים ופוליטיים מרכזיים המשפיעים על מרחבי עבודה משותפים:**

1. ישנה סגרגציה גבוהה בין ערבים ויהודים, במיוחד במגורים ומערכת החינוך.
2. הרצון של החברה הערבית להשתלב בחברה הישראלית.
3. מגמות שינוי והתפתחות של החברה הערבית.
4. תרומה של צעדי מדיניות ותוכניות ממשלתיות שונות לפיתוח וקידום החברה הערבית.
5. כירסום חוזקה וחוסנה של הדמוקרטיה בישראל ושחיקה בזכויות יסוד.

במחקר זההו תשעה מוקדי מתח בין עובדים ערבים ועובדים יהודים במרחבי העבודה המשותפים: דעות קדומות, במיוחד בהיעדר היכרות עם קבוצת האחר; פערי שפה, שוני תרבותי, מועדים דתיים שונים; שיחות בנושאים פוליטיים – אחד ממוקדי המתח המרכזים ביותר; עליה ברגשות שליליים וברצון להימנע מאינטראקציה משותפת; אפליה (או תחושת אפליה) בקבלה למשרות, בתנאי העבודה, ובקידום; הערות פוגעניות וגזעניות, לעיתים כחלק משיח פוליטי על הסכסוך; העדרויות של עובדים ערבים בעקבות המשבר, המובילים לאיום בפיטורים; ותגובות מוטות של ההנהלה שעלולות להחריף את המתח.

תקופות מלחמה ותקופות משבר מעצימים את המתחים, ומלחמת חרבות ברזל, בגלל המשך שלה, העוצמה שלה והמקום שלה בשיח הישראלי הכללי, מעצימה את המוקדים הללו עוד יותר. ישנם מספר דרכים שבהם מעסיקים מתמודדים מעסיקים עם מוקדי המתח הללו: יצירת קוד אתי ברור בנוגע להתבטאויות ראויות ומכובדות; מדיניות של אפס סובלנות להערות פוגעניות וגזעניות. כמו כן, לפעמים גם מדיניות של צמצום שיח פוליטי, צעד שהאפקטיביות שלו לא ברורה אך מיושם לא פעם בתעשיית ההיי-טק, ואף בתעשיות אחרות; מיסוד כתובת לבעיות ברמת הארגון, ההנהלה או כינון נציב לעניינים בין-לאומים; הכשרות, גיבושים ופעולות שמטרתן לחזק היכרות בין העובדים; ייצוג נרחב ככל האפשר לקבוצות המיעוט בצוותי עבודה הטרוגניים; הקמת קבוצות המאגדות עובדים בעלי מאפיין מסוים אשר מטרתן לפעול לטובת האינטרס של הקבוצה, זאת

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

כדי להעצים עובדים ולצמצם תחושות של נחיתות או חוסר קבלה וחוסר הכלה; והקפדה על שימוש בשפה שכולם מבינים, כדרך להתמודד עם מתחים הנובעים מפערי שפה.

בשלב זה של המחקר, ההמלצות הראשוניות להתמודדות עם מוקדי המתח ברמה הלאומית הן:

1. חיזוק וביסוס מדיניות כוללת ורחבה המייצרת מרחב בטוח לעובדים ומרחבי עבודה משותפים להנהלות ולארגוני עובדים.
2. עיצוב מדיניות למוסדות ומשרדי ממשלה רלוונטיים.
3. מעקב מחקרי על ידי הכללה של שאלות תקופתיות בסקרים.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

עמית בן צור, מנכ"ל פורום ארלוזורוב:

מקומות עבודה נתפסים לעיתים קרובות כמיקרוקוסמוס של התנהגויות חברתיות רחובות יותר. בנוגע ליחסים בין ערבים ליהודים בישראל מקום העבודה הוא חריג כי יש לו את הפוטנציאל לחבר יחד ערבים ויהודים בדרכים שקשה או בלתי אפשרי לחבר אותם במרחבים אחרים. לכן, יכולת ההתמודדות עם קונפליקטים במקומות עבודה מעורבים ומשותפים היא בעלת משמעות רבה. **קונפליקטים במקומות עבודה בין ערבים ויהודים מתבטאים בצורה של מתחים "בין-אישיים רגילים", אבל יש להם משקל נוסף של סכסוכים וקרעים עמוקים יותר שקשורים לפחדים ותסכול ארוכי שנים, שהם תוצאה של אינסוף סבבי לחימה ואלימות בישראל.**

בגלל המורכבות הייחודית הזאת שיש בישראל, **פיתוח של כלים להתמודדות מיטיבה עם קונפליקטים מסוג זה, הוא אינטרס משותף של ארגוני העובדים ושל מעסיקים.** יש שתי דרכים להסתכל על הקונפליקטים האלה, שנובעים בן השאר מההפרדה והחשדנות ברמת הלאומית: **הגישה הפסימית** רואה בקונפליקטים במקומות העבודה עוד דרך שבה הסכסוך הישראלי-פלסטיני מחליש ופוגע במרקם החיים היומיומי של כל הישראלים, מכל הצדדים; עבור **הגישה האופטימית**, הקונפליקטים במקומות העבודה הם הזדמנות לבנייה ופיתוח של יכולות וכישורים שחסרים במקומות אחרים בישראל, לבטח ברמה הלאומית, שבהם אין אינטראקציה משמעותית.

במילים אחרות, הקונפליקט במקום העבודה, למרות שהוא יכול להיות אינטנסיבי והרסני למקום העבודה, מייצר גם הזדמנות לפיתוח של שריר של יישוב סכסוכים, שנפגע בכל המרחבים האחרים בישראל. מציאה של דרכים לניהול ופתרון מתחים וקונפליקטים הוא רכיב קריטי של חברה דמוקרטית וחברה מתפקדת. במציאות הישראלית, היכולת הזו כמעט ולא מפותחת בהקשר של ערבים ויהודים שחולקים מרחבים משותפים. מנקודת המבט הזו, **מקומות עבודה משותפים מספקים לארגוני עובדים ולמעסיקים הזדמנות ייחודית להיות חלק מההתמודדות עם אתגרים חברתיים שברמת המאקרו, ולא רק ברמת המיקרו של מקום העבודה.** זאת על ידי פיתוח שיטות יעילות להתמודד עם קונפליקטים כאלה.

ארגוני העובדים הם שחקן מאוד מתאים לקחת על עצמו משימה כל כך חשובה. בחלק גדול מהמדינות בעולם, וגם בישראל, **ארגוני עובדים ממלאים תפקיד מרכזי בניהול מוסדר וקבוע של פתרון סכסוכים במקומות העבודה.** באמצעות תהליכים שונים, כמו בוררות, הסכמים קיבוציים ומו"מ קיבוצי, הם מספקים כלים מתקדמים, יציבים ויעילים לפתרון של סכסוכים. כלים אלה, שנעשה בהם שימוש רציף בשגרה, מוכוונים

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

בעיקר לסכסוכים שנובעים מיחסי העבודה הרגילים הקלאסיים, אבל **אנו צריכים גם שיטות יעילות להתמודדות עם קונפליקטים שנובעים מסכסוכים לאומיים או אתניים.**

זאת למעשה קריאה לפעולה עבור ארגוני העובדים והמעסיקים. ארגוני העובדים יכולים להתבסס על המסורת ארוכת השנים שלהם לפתרון סכסוכים ביחסי עבודה כדי להתנסות גם בפרקטיקות ותהליכים שמסוגלים להתמודד עם מגוון רחב יותר של סכסוכים, שהם לא חלק קלאסיים מההסדר הקיבוצי. למעשה, **ארגוני עובדים ומעסיקים יכולים להוביל מהלך משמעותי של הקניית כלים גם לעובדים וגם למנהלים לפתרון סכסוכים, כלים שמאוד חסרים לנו בימים אלה ברמה הלאומית.** כך, ארגוני עובדים יכולים למנף את הכוח שלהם ולהביא את המעסיקים אל השולחן גם כדי להתחיל במהלך של פתרון סכסוכים במקומות עבודה בישראל ובמקומות עבודה משותפים בפרט.

לא יהיה עתיד לישראל, לא יהיה עתיד לישראל ללא קיום משותף, זה הגורל שלנו וזה העתיד שלנו.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

סוזן חסן, משנה למנכ"ל ג'וינט-תבת:

אנו צריכים לדבר לא רק על האתגר במקומות עבודה משולבים, אלא גם על הפוטנציאל וההזדמנויות במרחבי עבודה משותפים. אישית, מחד, הרווחתי רבות ממרחבי לימודים ומרחבי עבודה משותפים. ומאידך, ידעתי לתרום לארגונים בהם השתלבותי באמצעות ניסיון החיים הייחודי לי, פרספקטיבה שונה, היכרות עם מגוון אוכלוסיות והקשיים עימם הם מתמודדים.

ההזדמנויות בקיום, והאתגרים המאפיינים, מרחבי עבודה משולבים לא 'נולדו' ב-07.10, הן התקיימו גם לפני וילוו אותן גם בעתיד. עם זאת, אנו מבינים שהנושא לא קשור רק לשיח של פריון בחברה הערבית, גיוון ו-diversity, אלא גם לשימור רציפות תפקודית, ארגונית וחברתית במשק, על ידי מיצוי הפוטנציאל בהעסקת אוכלוסיות מגוונות. זו בעיה מקרו כלכלית-חברתית שפתרונה מתחיל בשינוי בחשיבה ובעשייה.

איך עושים את זה? ראשית, שינוי החשיבה והשיח על תעסוקה ערבית תוך מיקוד בתעסוקה איכותית. זאת על הרחבת והקמת תוכניות ממשלתיות ולא ממשלתיות לשילוב החברה הערבית בתעסוקה איכותית עם שכר גבוה, במקצועות איכותיים עם מסלולי קידום; שנית, הגברת ההתערבויות לקידום מנהלים. הצבת אנשים בתפקידי ניהול והשפעה תועיל גם לעסקים ולארגונים ולמשק, וגם לחברה.

כנס אלי הורב"ץ לכלכלה וחברה

בצל המלחמה || 2024

21-22 במאי

פרופ' עופר מרין, מנכ"ל המרכז הרפואי שערי צדק:

המלחמה הציבה בפני ארגוני הרפואה מספר רב של אתגרים: האתגר המיידי והראשון הוא פצועים, בשערי צדק כמעט כל יום בשבועיים האחרונים נחתו מסוקים עם פצועים; אתגר עצום למערכת הרפואית הוא מתן מענה להתמודדות הנפשית, עשרות ואולי מאות אלפי אנשים יצטרכו סיוע ותמיכה נפשית. בשערי צדק נפתח מיון ייעודי למטופלים אלה; ועם זאת, **האתגר מספר אחד הוא להיות מעסיק** – שערי צדק הוא אחד המעסיקים הגדולים בירושלים.

האתגר האחרון מורכב ממספר היבטים. ראשית, בהיבט אנושי, 13 אנשי הצוות אבדו אנשים מדרגה ראשונה, בנוסף לקשיים האישיים העצומים יש לזה ההשפעה על החזרה לעבודה. מאות אנשים שקרוביהם גויסו ומאות אנשים שהילדים שלהם נמצאים בלחימה. עמעסיק אתה חייב להבין את זה, זה אנשים שאין להם יום ואין להם לילה. שנית, יש מתח בין הרצון כמעסיק לבין הצרכים של המדינה. המדינה רוצה לגייס אנשים, ספציפית בעולם הרפואה, והצבא עושה עבודה רפואית מדהימה בזכות זה שגייסו הרבה מאוד אנשים. הקונפליקט כמנהל הוא שאני והצבא רוצים את האנשים הללו, והמדיניות שלנו היא שהמדינה קודמת. ולבסוף, **ההיבט המשמעותי ביותר של האתגר שלנו כמעסיק הוא לכידות הצוות.**

משברים בכלל והמלחמה בפרט מביאה מעסיקים להתמודד עם המתח בין חופש הביטוי ובין שיח שאינו מכבד ועובר למרחבי ההסתה. כל אנשי הצוות ברשתות החברתיות ובפלאפונים, כולם רוצים להביע את דעתם, איך אתה קובע גבולות? זה אירוע מורכב. לדעתי, **הפתרון הוא לא הקמת צוות שיעסוק ביחסי יהודים-ערבים או במה מותר ומה אסור, ההנהלה צריכה לעסוק בזה**, מנכ"ל צריך לעסוק בזה. מנכ"ל צריך להיות נוכח שבע ימים בשבוע ולהיות בשטח, מנכ"ל צריך לזהות את המקומות של המשבר, מנכ"ל צריך לזהות אנשים שהוא מרגיש שהם שגרירים, יהודים ערבים, מנכ"ל צריך לשרטט קווים ברורים מה מותר ומה אסור לתקשר אותם, מנכ"ל צריך להיות זמין, וההנהלה צריכה להיות עם דלת פתוחה כדי שאנשים ידעו שאפשר לבוא לדבר על הסוגיות.